

5. Herrmann Die Reporter// Die Neue Bücherschau. 1926–1927. № IV. S. 166–169.
6. Maaß J. Junge deutsche Literatur [1932] // Neue Sachlichkeit. Bd. 2. Quellen und Dokumente / S.Becker (Hrsg.). Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 2000. S. 45–47.
7. Natonek H. Dichtung als Dokument. Der Roman, nach dem man sich sehnt [1927] // Neue Sachlichkeit. Bd. 2. Quellen und Dokumente / S. Becker (Hrsg.). – Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 2000. S. 226–227.
8. Wedderkop, von H. Inhalt und Technik des neuen Romans [1927] // Neue Sachlichkeit. Bd. 2. Quellen und Dokumente/S.Becker (Hrsg.). Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 2000. S. 96–98.

Ясінська Ольга

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Чумак Г. В.

ОСОБЛИВОСТІ АНІМАЛІЗМІВ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті розкрито основні підходи до визначення анімалізмів в художньому тексті. Показано, що художня анімалістика є сенсоутворювальним фоном, на якому формуються мовні і культурні стереотипи та поетичні образи. Анімалізми визначено як мовні одиниці, які слугують засобом образної характеристики людини та засобом створення образної мови. Паремії з анімалістичним компонентом можуть виконувати різні комунікативні функції, зумовлені системою мови, мисленням і специфікою актуалізації паремії в мовленні для посилення впливу на адресата.

Ключові слова: *анімалізм, анімалізми, анімалістика, анімалістичний жанр, анімалістична тема, анімалістичний психологізм, анімалістичний образ, художній текст.*

Постановка проблеми. Художня анімалістика займає значне місце у сучасній світовій літературі. Твори, в яких зустрічаються образи представників фауни, свідчать про важливі ідейно–естетичні пошуки письменників. У художній анімалістиці відбувається осмислення життя тваринного світу; при цьому розкриваються проблеми існування фауни, різні аспекти взаємовідносин людини і природи. Анімалізми є ґрунтом для розвитку образності мови, вони також надають опір деїдіоматизації мови і культивують нові мовні течії. Існує об'ємний і значний корпус художніх текстів на цю тематику. Тому актуалізація проблеми художньої анімалістики в сучасному літературознавстві очевидна.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Літературознавство останніх десятиріч наповнене ґрунтовними, змістовними дослідженнями з проблеми функціонування жанру анімалістики як у вітчизняному, так і в європейському літературному просторах. Зооніми як елемент ономастичного простору літературних творів вивчали такі дослідники, як А. Попович, О. Усова, Я. Шебештян, Г. Шотова–Ніколенко та інші. Найбільш ґрунтовна праця – це дисертація Я. Шебештян «Сучасна українська літературно–художня зоонімія: функції, склад та структура» (2008), у якій вперше досліджено сучасний літературно–художній зоонімікон як системне утворення, визначено основні терміни літературно–художньої зооніміки, з'ясовано специфіку номінації, статус літературно–художньої зоонімії в українській національній онімосистемі та зв'язок з іншими класами літературно–художньої ономастики. Більшість науковців активно займаються проблемами вдосконалення терміносистеми, пов'язаної з анімалістикою, та розробкою класифікації анімалізмів. Дослідженню анімалізмів свої роботи

присвятили М. Сюсько, Я. Шебештян, О. Карпенко, К. Долбіна, Г. Шотова–Ніколенко та ін. Проте дослідження анімалізмів в художньому контексті спорадичні, що визначає актуальність роботи.

Мета дослідження – проаналізувати основні підходи до визначення анімалізмів в художньому тексті.

Результати дослідження та їх обговорення.

Важко переоцінити роль тварин в самопізнанні людини. Вони свідчать про асоціативне сприйняття, коли анімалістичні образи є фіксаторами при відображенні різних явищ дійсності. З представниками фауни люди співвідносили стихії, пори року. Причому кожен народ чи країна мали свою систему анімалістичних образів. Так, вогонь у Китаї та Японії асоціювався з Феніксом, у Стародавній Греції – з драконом [6]. Аналіз таких систем допомагає осмислити особливості, колорит, сутність світогляду цих народів, їхніх релігій. Анімалістичні образи широко представлені в фольклорних творах східних слов'ян: в легендах, весільних піснях, казках, баладах та ін.

Образи представників фауни присутні в творах українських та зарубіжних авторів, виявляють гуманістичну спрямованість художнього мислення. Тема людини і природи осмислюється в художній літературі в декількох напрямках: природа як предмет любові і пошани, необхідність її охорони [8]; ставлення людини до природи – показник людської сумлінності [4]; природа як філософія духовного буття особистості [13] та ін. Отже, в художній літературі спостерігається актуалізація та розвиток художньої анімалістики. Тому існує необхідність в точному виявленні значення цього літературного поняття.

Я. Шебештян зазначає, що сучасна тенденція проявляється в тому, що поняття «анімалізм», «анімалістика», «анімалістичний жанр», «анімалістична література» розглядаються як тотожні й синонімічні [13]. Проте існує різниця між словотворчими поняттями, а саме «анімалізм» та «анімалістика».

Г. Кривенко визначає термін «анімалізм» (лат. слово *animal* – «жива істота») як художнє зображення тварин, птахів, комах, рослин крізь призму людського світовідчуття, надання їм властивостей людського характеру [9, с. 8]. Яскравими прикладами анімалізму вважаються фольклорні твори, насамперед казки про тварин / птахів.

Термін «анімалізм» у монографії М. Епштейна «Природа, мир, тайник вселенной» розглядається як творчо осмислене й відповідальне ставлення людини до тварин, як один із найважливіших резервів та імпульсів розвитку сучасного гуманізму, що поступово переходить від свого наївно–дитячого стану «людинопоклоніння» до свідомої співпраці та взаємодії з усіма формами життя на Землі [3]. Анімалістика має набагато більше смислове навантаження порівняно з терміном «анімалізм» і включає в себе як сам «анімалізм», так і систему анімалістичних образів і мотивів.

В. Каменская в науковій розвідці про анімалістику в живописі й літературі епохи романтизму зазначає, що стихія людської душі й духовного в світі, яка виокремлюється як головна проблема романтизму, знайшла адекватні засоби відображення й у літературі, й у музиці, а звернення до анімалістичної проблеми дозволяє зрозуміти як специфіку напряму романтизму в цілому, так і художні особливості різних видів мистецтва...» [2, с. 11].

У сучасному літературознавстві все частіше вживаються терміни «анімалістика», «анімалізм». При їх використанні мається на увазі позначення натуралістичного опису, алегоричного співвідношення людини і тварини. Говорячи про художнє втілення анімалістичних образів, дослідники відзначають їх «прихильність» до фольклору, літературно-книжкових традицій, творче осмислення досвіду в світовій культурі. У лінгвістичній літературі анімалізми відомі як «зооніми»,

«зоометафори», «зоолексеми», «зооморфізми», «фразеологізми з зоонімним компонентом». Зоонімами називають лексичні одиниці, які є прямими найменуваннями (кличками) тварин [9, с. 18]. У лексико-семантичну групу слів-зоонімів входять назви тварин різних підгруп (наприклад, «птахи», «риби», «змії»). Під зооморфізмами розуміють переносне вживання найменувань тварин з метою створення образної характеристики людини [10, с. 187].

Терміни «аніمالізм», «аніمالістика» використовують дослідники різних дисциплін [1, с. 42-43]. По-перше, етнографи, релігієзнавці, історики розглядають аніمالізм як сукупність обрядів і вірувань, які пов'язані з релігійним шануванням тварин. Різних аспектів проблеми торкалися як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники: історики (А. Гуревич, Б. Рібаков), релігієзнавці (Дж. Фрезер, С. Токарев), археологи (Ю. Шилов, Б. Фролов), психологи (З. Фрейд, К. Юнг), етнографи і фольклористи (А. Афанасьєв, Е. Мелетинський, І. Крук), лінгвісти (М. Толстой, С. Товста, В. Маслова).

По-друге, в мистецтвознавстві для характеристики творів скульптури, графіки, живопису, декоративно-прикладного мистецтва з зображенням тварин використовуються терміни «аніمالізм», «аніمالістика», які розглядаються як синонімічні до терміну «аніمالістичний жанр».

По-третє, слідом за мистецтвознавцями терміни «аніمالізм», «аніمالістика» стали використовуватися під час характеристики літературних творів. Вказані терміни є новими для літературознавства, вони тільки починають розроблятися в дослідженнях теоретиків літератури, тому в літературознавчих джерелах питання представлене багатогранно і суперечливо.

Серед основних термінів, які використовують дослідники, потрібно виділити наступні: «аніمالізм», «аніمالістика», «аніمالістичний жанр», «аніمالістична тема», «аніمالістичний психологізм», «аніمالістичний образ».

Пояснення терміну «аніمالістичний жанр» має обмежений характер, утверджується, що це «жанр образотворчого мистецтва і художньої літератури, який відображає тваринний світ» [7, с. 49]. Зовсім неправомірно відносити аніمالістику до жанру в літературі, оскільки, на відміну від образотворчого мистецтва, жанр визначається на основі предмета зображення, а інколи за характером зображення. В основі літературного жанру – спосіб побудови образу. Якщо в образотворчому мистецтві жанр визначають на основі аналізу змісту твору, в літературознавстві його зумовлює структура твору. Багато теоретиків літератури розглядають жанр як структурну одиницю. Жанр – це змістовно-структурна одиниця, аніمالістика в літературному творі впливає не на структурну організацію художнього тексту, а на його змістовний бік.

Термін «аніمالістична тема» зустрічається більш широко в літературознавстві. Е. Корман виділяє ряд художніх творів, в яких присутня аніمالістична тема. Аналізуючи прозу, вона пропонує типологію аніمالістичних образів, створену на основі аналізу способів їх побудови. Дослідник виділяє наступні типи тварин: тварини як реалії природи, образ-алегорія, образ-символ і психологізований образ. Для його характеристики вчений вводить новий термін – «аніمالістичний психологізм». Мова йде про випадки, коли тварина в літературному творі наділяється здатністю думати, міркувати [6, с. 10–11].

Терміни «аніمالізм» і «аніمالістика» в сучасному літературознавстві є найбільш поширеними, деякі дослідники розглядають їх як синонімічні. Зовні дослідниками підкреслюється синонімічність даних термінів, хоча при більш детальному аналізі цих понять можна відзначити певні відмінності. М. Епштейн зазначає: «Аніمالізм як творчо осмислене і відповідальне ставлення людини до

тварин – один з найважливіших резервів і імпульсів розвитку сучасного гуманізму, він все більш виходить з наївної стадії «людинопоклонства» до зрілої співпраці і взаємодії з усіма формами життя на Землі» [4, с. 125].

Одне з найбільш точних трактувань терміну «аніمالізм» представлене в українському літературознавчому словнику: «Художнє зображення тварин, птахів, рослин і т.д. через призму людського світовідчуття, наділення їх можливостями людського характеру» [5, с. 52]. Таким чином, під час характеристики аніمالізму мова йде про особливості світогляду творця, можливості автора пізнавати і відображати аніمالістичні образи. В цьому проявляється специфіка художнього почуття, коли пізнаване людиною поступово переходить в категорію сприйманого, а потім крізь призму свідомості письменника фокусується в художніх творах літератури.

Що стосується терміну «аніمالістика», то, за аналогією з мистецтвознавством, в літературознавстві він є найбільш універсальним. До нього звертаються і дослідники, які ведуть мову про аніمالістичні теми (А. Козлова), і ті, хто аналізує образи тварин в художній літературі в межах аніمالізму (М. Епштейн), а також вчені, які розглядають аніمالістичні образи в межах дослідження певного твору. Звідси випливає, що термін «аніمالістика» більш об'ємний порівняно з терміном «аніمالізм», і включає як сам «аніمالізм», так і систему аніمالістичних образів і мотивів.

Аналізуючи запропоновані визначення художньої аніمالістики, відзначимо, що дослідники кожного разу звертаються до розгляду аніمالістичних образів. Разом з тим, поняття аніمالістичного образу багатозначне. Термін «художній образ» в широкому значенні розуміється як спосіб відображення дійсності: «художній образ» – це відображення в свідомості людини життєвих явищ» [1, с. 227]. «У широкому розумінні ним називають специфічну форму відображення і пізнання дійсності в мистецтві, на відміну від тих форм відображення, які використовують, з одного боку, в науці, з іншого – в практичній сфері людського життя» [5, с. 296]. Згідно з цим визначенням, аніمالістичний образ може розглядатися в якості головного героя твору, так і в якості елемента пейзажу. А. Галич серед інших типів образів (образ людини, образ події, образ почуття, образ предмета) окремо виділяє аніمالістичні [1, с. 211]. Дана класифікація заснована на принципі взаємодії об'єкта як діалектичної єдності об'єктивного і суб'єктивного та суб'єкта як об'єктивного відображення життя в суб'єктивному його осмисленні.

У сучасному літературознавстві існують різні класифікації образів, серед яких виділяють аніمالістичні. Формування системи таких образів здійснюється під впливом осмислення їх як з конструктивної, так і з змістовної сторони – це визначення зроблене на основі логічних літературознавчих зіставлень, аналізу минулого досвіду в теорії літератури. Існує й інший підхід, який вже розроблений в літературознавстві. У цьому сенсі потрібно назвати праці дослідників М. Сюсько, Д. Ужченко, в яких художня аніمالістика розглядається в межах дослідження образної системи творів на основі цілісного літературного аналізу. [10; 13]

Художня аніمالістика практично не вивчалася в радянському літературознавстві, на оцінку мистецтва наклали відбиток ідеї державного абсолютизму 30-х років, коли аніمالістичні образи аналізувалися частіше в системі вторинних образів твору [1]. Однією з основних причин цього можна вважати розвиток літератури переважно в соціологічному, офіційному аспекті. Сучасні літературознавці почали переосмислювати твори літератури, ними було відзначено, що «художня анімалистика впливає на мистецтво слова, допомагає подолати описовість, а в більшості творів аніمالістичні образи виконують не допоміжну, а самостійну функцію» [11, с. 11].

Така нова тенденція в літературознавстві сприяє аналізу нової образної системи в літературі – системи анімалистичних образів, які розглядаються в різних аспектах (реалістичному, алегоричному, символічному, психологізованому). Отже, мова може йти про анімалізм як спосіб пізнання дійсності через відображення світу тварин. Своє ж прагнення до створення гармонійного світу суб'єктивної свідомості анімалізм ставить у пряму залежність від архетипів, які є інтуїтивним засобом розуміння дійсності.

Висновки. Отже, художня анімалістика є сенсоутворювальним фоном, на якому формуються мовні і культурні стереотипи та поетичні образи. Анімалізми – це мовні одиниці, чия універсальність виявляється в часі і просторі, в структурі і функціонуванні. Вивчаючи їх, постійно звертають увагу на дві функції: з одного боку, вони слугують засобом образної характеристики людини, з другого, – засобом створення образної мови. Характер вказаних функцій визначається особливостями побуту, віросповідання, традиціями і звичаями етносу. Більшість паремій з анімалистичним компонентом відображає національну специфіку, матеріальну і духовну культуру, традиції, звичаї того чи іншого етносу. У визначеному соціокультурному контексті, залежно від мети мовця паремії з анімалистичним компонентом можуть виконувати різні комунікативні функції, зумовлені системою мови, мисленням і специфікою актуалізації паремії в мовленні для посилення впливу на адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О., Теорія літератури / О. Галич, Є. Васильєв. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
2. Каменская В. М. Аксиологический аспект устойчивых зооморфных сравнений и зооморфных паремий испанского языка: автореф. дис. канд. филол. наук / В. М. Каменская. – Воронеж, 2005. – 20 с.
3. Карпенко О. Ю. Організація індивідуального зоонімічного фрейму / О. Ю. Карпенко // Вісн. Донецького ун-ту. Серія «Гуманітарні науки». – Вип. 1. – Донецьк, 2008. – С. 55–59.
4. Кірілкова Н. В. Варіанти і трансформації традиційних номінацій анімалистичної казки / Н. В. Кірілкова // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Актуальні проблеми сучасної філології. – 2001. – № 9. – С. 125–128.
5. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія / Ю. І. Ковалів. – К.: Академія, 2007. – Том 1. – С. 451–452.
6. Корман Е. А. Фразеологические единицы с анималистическим компонентом в испанском языке (функционально-прагматический и когнитивный аспекты: автореф. дис. канд. филол. наук / Е. А. Корман. – Ростов–на–Дону, 2007. – 20 с.
7. Костюхин Е. А. Типы и формы животного эпоса / Е. А. Костюхин. – М.: Наука, 1987. – 269 с.
8. Кривенко Г. Л. Зоосемізи в англійській та українській мовах : семантико–когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. канд. філол. наук / Г. Л. Кривенко. – К., 2006. – 20 с.
9. Проценко Ю. Літературна казка про тварин / Ю. Проценко // Слово і час. – 2009. – № 8. – С. 18–23.
10. Сюсько М. І. Апельативна лексика як база творення зоонімів / М. І. Сюсько // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: тези доп. – Ужгород, 1978. – С. 187–188.
11. Ужченко Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні: дис.... канд. філол. наук / Д. В. Ужченко. – Луганськ, 2000. – 248 с.
12. Шебештян Я. М. Сучасна українська літературно-художня зоонімія: функції, склад та структура: автореф. дис....канд. філол. наук / Я. М. Шебештян.- Чернівці, 2008. – 20с.